

ΦΟΡΟΥΜ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΟΥΜ • ΣΧΟΛΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΟΥΜ ΤΟΥ ΛΑΚΑΝΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΛΙΝΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΝ

Η κλινική της επιθυμίας

Φόρουμ της Αθήνας • IF – EPFCL

Πρόγραμμα Κλινικών Εκπαιδεύσεων
2022 – 2023

Η κλινική της επιθυμίας

Οργάνωση • Συντονισμός • Επιμέλεια Έκδοσης
Επιτροπή Κλινικών Εκπαιδεύσεων

Διονύσης Μπράτης

Πρόεδρος ΕΚΕ • Γενικός Συντονιστής ΠΚΕ

Θώμη Μανωλοπούλου

Μέλος ΕΚΕ • Συντονίστρια Ακαδημαϊκών Υποθέσεων

Γιώργος Γιακουμάκης

Μέλος ΕΚΕ • Συντονιστής Κλινικών Παρουσιάσεων

Η κλινική ή οι «πραγωδίες» της επιθυμίας

*«To be, or not to be, that is the question»
William Shakespeare, Άμλετ, πράξη 3, σκηνή 1*

*«Κλαίω (πίνω) και δεν έρχεται κανείς.
Και θα κλαίω (πίνω) μέχρι να έρθει κάποιος να με ησυχάσει.
Ευτυχώς που έχω κι αυτό»
Αυτοβιογραφικές σημειώσεις ενός (ευφυούς) αναλυόμενου*

*«Η επιθυμία, αυτό που αποκαλείται η επιθυμία, είναι αρκετή ώστε η ζωή να μην έχει νόημα να φτιάξει έναν δειλό»
Jacques Lacan, Kant with Sade, Ecrits*

Ένα εισαγωγικό σημείωμα για την «κλινική της επιθυμίας», με φιλοδοξίες συντομίας και περιεκτικότητας, συνιστά ένα μάλλον παρακινδυνευμένο εγχείρημα. Ο λόγος μιας τέτοιας επιφύλαξης πηγάζει από την ίδια την πολυσημία της έννοιας της επιθυμίας η οποία, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά το δικό μας πεδίο, αντανακλάται αναπόφευκτα (και) στο σύνολο του φροϋδικού συστήματος σκέψης. Ωστόσο, η σημασία που επιφυλάσσει ο Freud στη χρήση του γερμανικού όρου *wunsch* — ο οποίος, σημειωτέον, δεν συμπίπτει εννοιολογικά με τον αντίστοιχο γαλλικό *désir* ή τον αγγλικό *wish* — μπορεί να ανιχνευτεί στην *Ερμηνεία των ονείρων*: Εκεί, στο περίφημο έβδομο κεφάλαιο, θα ξανασυναντήσουμε μια έννοια που προέρχεται από το πρώιμο *Σχέδιασμα επιστημονικής ψυχολογίας*, εκείνη της «εμπειρίας ικανοποίησης», που συνδέεται με ό,τι ο Freud περιέγραψε ως «πρωταρχική κατάσταση απόγνωσης του ανθρώπινου όντος». Σύμφωνα με την φροϋδική υπόθεση, ετούτη η «εμπειρία ικανοποίησης» δεν είναι παρά μια αρχαϊκή εκδοχή εμπειρίας κατά την οποία η εσωτερική διέγερση του ανθρώπινου βρέφους, που προκαλείται από κάποια ανάγκη του, κατευνάζεται μέσω της παρέμβασης ενός εξωτερικού παράγοντα. Έκτοτε, η εικόνα του αντικειμένου που παρείχε εκείνη την πρωταρχική ικανοποίηση αποκτά σημαίνουσα αξία για την συγκρότηση της επιθυμίας του υποκειμένου αφού μπορεί να επανεπενδυθεί, ακόμη και εν τη απουσία του, οδηγώντας σε ένα είδος ψευδαισθητικής ικανοποίησης. Το σύνολο, επομένως, της «εμπειρίας ικανοποίησης» τόσο στην πραγματική όσο και στην ψευδαισθητική εκδοχή της συνιστά για τον Freud το θεμέλιο της επιθυμίας. Διότι

ακόμη κι αν η επιθυμία γεννιέται μέσω της αναζήτησης μιας πραγματικής ικανοποίησης, συγκροτείται πάντοτε στη βάση μιας πρωταρχικής ψευδαίσθησης.

Για να επανέλθω στο έβδομο κεφάλαιο της *Ερμηνείας των ονείρων*, σας προτείνω να (ξανά) ανατρέξετε στην τρίτη ενότητά του, που επιγράφεται «Για την εκπλήρωση επιθυμίας», καθώς εκεί θα συναντήσετε ίσως τον ακριβέστερο ορισμό του φροϋδικού *wunsch*: «*Ουσιώδες συστατικό αυτού του βιώματος [της εμπειρίας ικανοποίησης] είναι η εμφάνιση μιας ορισμένης αισθητήριας αντίληψης (στο παράδειγμά μας, της τροφής [στο πεινασμένο παιδί]) που η αναμνηστική της εικόνα θα παραμείνει συνδεδεμένη εφεξής με το μνημονικό ίχνος της διέγερσης την οποία είχε προκαλέσει η ανάγκη. Μόλις αυτή η ανάγκη επανεμφανιστεί, θα παραχθεί, χάρη στη σύνδεση που έχει εγκατασταθεί, μια ψυχική κίνηση η οποία θέλει να επενδύσει ξανά τη μνημονική εικόνα εκείνης της αντίληψης και να ανακαλέσει την ίδια την αντίληψη, δηλαδή να αναδημιουργήσει τις συνθήκες της πρώτης ικανοποίησης. Μια τέτοια κίνηση είναι αυτό που θα ονομάσουμε επιθυμία· η επανεμφάνιση της αντίληψης είναι η εκπλήρωση της επιθυμίας*».

Η διάκριση, επομένως, μεταξύ επιθυμίας και ανάγκης που θα τεκμηριώσει θεωρητικά ο Lacan στα επόμενα χρόνια βρίσκεται ήδη στο μείζον έργο του Freud. Όμως, εκείνο που φανερώνεται εδώ, εξίσου σημαντικό, είναι ότι το φροϋδικό *wunsch* αφορά την ασυνείδητη επιθυμία, η οποία βρίσκεται σε στενή και ιδιαιζόντως περίπλοκη συνάφεια με την φαντασίωση — θυμηθείτε τον όρο *wunschphantasie* από το *Μεταψυχολογικό συμπλήρωμα στη θεωρία των ονείρων* — ένα εξαιρετικό παράδειγμα της οποίας αποτελεί η ανάλυση της (φαντασιωτικής) πρότασης «*χτυπούν ένα παιδί*», με όλες τις συντακτικές παραλλαγές της. Εάν ο συλλογισμός του Freud οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το αντικείμενο της επιθυμίας δεν είναι ένα πραγματικό αντικείμενο, ο Lacan θα συνδέσει την επιθυμία με μια έλλειψη μη δυνάμενη να ικανοποιηθεί από κανένα πραγματικό αντικείμενο: η προβληματική που εισάγουν τα «μετουσιωτικά φαινόμενα» (τη φύση των οποίων ουδέποτε διευκρίνισε ο Freud) αλλά και η «παράδοξη ικανοποίηση» που διασφαλίζουν τα νευρωτικά συμπτώματα θα τον κατευθύνουν στην διερώτηση της σχέσης που υφίσταται ανάμεσα στην ενόρμηση και την ικανοποίησή της ή, για να το πούμε διαφορετικά, ανάμεσα στην ενόρμηση και το αντικείμενό της. Σχολιάζοντας το φροϋδικό κείμενο *Ενορμήσεις και ενορμητικά πεπρωμένα* θα το διατυπώσει με σαφήνεια: «*Ξε ό,τι αφορά το αντικείμενο της ενόρμησης, οφείλουμε να έχουμε υπόψη μας ότι, στην κυριολεξία, δεν έχει καμιά σημασία. Είναι εντελώς αδιάφορο*».

Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε το αντικείμενο της ενόρμησης δεν μπορεί να είναι ένα αντικείμενο ανάγκης. Ο Lacan θα εισάγει στη θέση του το αντικείμενο της επιθυμίας — αυτό που θα ορίσει ως

αντικείμενο (μικρό) α, τελεσίδικα χαμένο αντικείμενο και, ταυτόχρονα, αντικείμενο αίτιο της επιθυμίας — και παράλληλα θα αναδείξει, εμπνεόμενος από την εγγεληνική διαλεκτική, την θεμελιώδη διάσταση της ανθρώπινης επιθυμίας ως εγγραφόμενης αμετάκλητα στην επιθυμία του Άλλου.

Κάπου εδώ ξεκινούν οι «τραγωδίες» της επιθυμίας. Διότι εάν η επιθυμία θεμελιώνεται ως επιθυμία της επιθυμίας του Άλλου, φαίνεται ότι αποκλειστική διέξοδός της είναι η μετατροπή της σε ομιλία που απευθύνεται στον Άλλο — βρισκόμαστε ήδη στο πεδίο όπου συναντιούνται διαπλεκόμενες όλες οι προϋποθέσεις για την συγκρότηση του υποκειμένου: η επιθυμία, η γλώσσα, το ασυνείδητο. Ωστόσο, ακόμη κι αν η επιθυμία ζητά να αναγνωρισθεί, η ίδια υπερβαίνει τη διάσταση του αιτήματος εφόσον, ως σημαίνον μιας δομικής έλλειψης ως προς το είναι, προορίζεται να μην ικανοποιηθεί.

Σε τούτο το πέραν κάθε αιτήματος — που αφορά πάντοτε κάτι άλλο από το εκάστοτε αντικείμενο συναλλαγής — ο Lacan θα αναγνωρίσει το αίτημα αγάπης, όμως θα διευκρινίσει πως *«η επιθυμία δεν είναι ούτε η όρεξη για ικανοποίηση ούτε το αίτημα αγάπης, αλλά η διαφορά που προκύπτει από την αφαίρεση της πρώτης από το δεύτερο»*. Εάν η επιθυμία εντοπίζεται σε αυτό το υπόλοιπο, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει η αέναα παρεκκλίνουσα και περιπλανώμενη φύση της· και είναι ακριβώς σε αυτή τη φύση της που θα πρέπει να αναζητήσουμε τη βαθιά συγγενεία της με την οδύνη της ανθρώπινης ύπαρξης, το κατεξοχήν αντικείμενο μιας ψυχαναλυτικής κλινικής, είτε πρόκειται για τον σαιξπηρικό πρίγκιπα της Δανίας είτε για τους «αφανείς» αναλυόμενους των ημερών μας.

Διονύσης Μπράτης

Πρόεδρος της Επιτροπής Κλινικών Εκπαιδεύσεων
Φόρουμ της Αθήνας, IF-EPFCL

Προτεινόμενη βιβλιογραφία:

FREUD, Sigmund

- Χτυπούν ένα παιδί, μτφ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, 2019.
- Μεταψυχολογικό συμπλήρωμα στη θεωρία των ονείρων, (στο: *Δοκίμια Μεταψυχολογίας*), μτφ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, 2020.
- Ενορμήσεις και ενορμητικά πεπρωμένα, (στο: *Δοκίμια Μεταψυχολογίας*), μτφ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, 2020.
- Η ερμηνεία των ονείρων, μτφ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, 2018.
- Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής, μτφ. Β. Πατσογιάννης, Πλέθρον, 2016.
- Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο, μτφ. Α. Σιπητάνου, Γ. Σαγκριώτης, Πλέθρον, 2009.
- Το οικογενειακό μυθιστόρημα των νευρωτικών, μτφ. Γ. Παπαχριστόπουλος, Orportuna, 2014.
- Πέντε ιστορικά ασθενείας, μτφ. Κ. Λιάππη, Α. Αναγνώστου, Επίκουρος, 2014.
- Διατυπώσεις για τις δυο αρχές της ψυχικής λειτουργίας, μτφ. Π. Παπαδόπουλος, Principia, 2021.
- Το παραλήρημα και τα όνειρα στην «Γκρανίβα», μτφ. Π. Αλούπης, Άγρα, 1994.

LACAN Jacques

Το Σεμινάριο:

- Βιβλίο IV, *Η σχέση αντικειμένου*, Ψυχογίος, 2021.
- Book V, *Formations of the Unconscious*, Polity, 2017.
- Book VI, *Desire and its interpretation*, Polity, 2019.
- Book VII, *The ethics of psychoanalysis*, Routledge, 2007.
- Βιβλίο XI, *Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης*, μτφ. Α. Σκαρπαλέζου, Κέδρος, 1982.

Γραπτά:

- Η σημασία του φαλλού, μετάφραση Κ. Κουκουλάκη, Ν. Ζορμπάς, Εσωτερική Έκδοση της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.
- Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας και της γλώσσας στην ψυχανάλυση, μτφ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ & Ρ. Μπλανσέ, Εκκρεμές, 2005.
- Kant with Sade, *October*, Vol. 51. (Winter, 1989), pp. 55-75.

- Desire and the Interpretation of Desire in Hamlet, Yale French Studies, No. 55/56, Literature and Psychoanalysis. The Question of Reading: Otherwise. (1977), pp. 11-52.

Άλλα κείμενα

- Barthes, R. *Αποσπάσματα του ερωτικού λόγου*, μτφ. Β. Παπαβασιλείου, Κέδρος 2011.
- Kant, E. *Κριτική του πρακτικού λόγου*, μτφ. Κ. Ανδρουλιδάκης, Εστία 2011.
- Spinoza, B. *Ηθική*, μτφ. Ε. Βανταράκης, Εκκρεμές, 2009.
- Sharpe, EF. *Ανάλυση ενός ονείρου*, μτφ. Δ. Μπράτης, Έκδοση του Φόρουμ της Αθήνας, 2007.
- Hegel, GWF. *Φαινομενολογία του νου*, μτφ. Γ. Φαράκλας, Εστία 2007.
- Guyomard, P. *Η απόλαυση του τραγικού*, μτφ. Β. Μαλισόβα-Χατζοπούλου, Μεταίχμιο, 2004.
- Starobinsky, J. *Άμλετ και Φρόντ*, μτφ. Ρ. Σινοπούλου, Πλέθρον, 2019.
- Muller, JP. *Ψύχωση και πένθος στον Άμλετ του Λακάν*, στο: *Λογοτεχνία και Ψυχανάλυση*, Εξάντας, 1990.

Η κλινική της επιθυμίας

Sidi Askofaré

Κολλέγιο Ψυχαναλυτικής Κλινικής της Νοτιοδυτικής Γαλλίας

Στο ερώτημα «πι είναι η ψυχαναλυτική κλινική;» - το οποίο ήταν το θέμα των εργασιών μας πέρυσι - μία από τις πιθανές απαντήσεις υπήρξε: μια κλινική της επιθυμίας! Στη θέση αυτής της απάντησης, κάποιιοι ίσως θα προτιμούσαν: «κλινική του υποκειμένου», «κλινική της μεταβίβασης», «κλινική του συμπτώματος», «κλινική της απόλαυσης», κλπ.

Η λίστα είναι ατελείωτη. Ας σταθούμε, ωστόσο, στον όρο «επιθυμία», ο οποίος σίγουρα δεν χρονολογείται ούτε και εκπορεύεται από την έλευση του ψυχαναλυτικού λόγου. Η επιθυμία είτε ως Έρως, είτε ως *cupiditas*¹ ή ως *Begierde*², πριν το Φροϋδικό *Wunsch*, στοιχειώνει τη σκέψη *a minima* από τον Πλάτωνα στον Χέγκελ, με ενδιάμεσο σταθμό τον Σπινόζα.

Ωστόσο, είναι χάρη στο Φρόυντ που η επιθυμία θα μεταβεί από το πεδίο της λογοτεχνίας (ποίηση, θέατρο, μυθιστόρημα) και των φιλοσοφικών στοχασμών στην ειδική κλινική που η φροϋδική υπόθεση του ασυνειδήτου ορίζει. Στον Φρόυντ, η επιθυμία εμφανίζεται στη δυναμική της σύλληψης του τρόπου λειτουργίας του ψυχικού μηχανισμού, καταρχάς ως ένας εκ των πόλων της σύγκρουσης με τις άμυνες. Η συνθήκη αυτή κάνει την επιθυμία να εξαρτάται από αυτή τη συγκρουσιακή κατάσταση, από την απώθηση που αυτή προκαλεί, από το διχασμό που απορρέει και από τα μορφώματα του ασυνειδήτου, μέσα από τα οποία το απωθημένο επιστρέφει: ειδικότερα, το όνειρο και το σύμπτωμα. Επομένως, δεν πρέπει να μας παραξενεύει που η επιθυμία αποκτά, χάρη στην «*Ερμηνεία των ονείρων*» (1900), ένα καθεστώς θεμελιώδους έννοιας στο φροϋδικό λεξιλόγιο.

Πράγματι, στην «*Ερμηνεία των ονείρων*» ο Φρόυντ θα ισχυριστεί ταυτόχρονα ότι η ερμηνεία του ονείρου είναι η βασιλική οδός που οδηγεί στο ασυνείδητο, και ότι το όνειρο είναι, εξαιτίας του περιεχομένου του, η ικανοποίηση μιας επιθυμίας - όχι η πραγμάτωση της - και ότι έχει ως κίνητρο μια επιθυμία. Έτσι, ό,τι

¹ [ΣτΕ] Επιθυμία ή ευχή (λατινικά στο πρωτότυπο).

² [ΣτΕ] Επιθυμία (γερμανικά στο πρωτότυπο).

μπορέσαμε να ονομάσουμε φροϋδική κλινική, την οποία προσεγγίζουμε μέσα από το όνειρο, το σύμπτωμα, το άγχος, το πένθος, ή την φαντασίωση - της οποίας τη λειτουργία θα υπογραμμίσει ο Λακάν ως «υποστήριγμα της επιθυμίας» - φαίνεται να ανήκει στην κλινική της επιθυμίας. Με μοναδική διαφορά ότι με τον όρο κλινική της επιθυμίας αρμόζει να νοήσουμε τόσο την κλινική των μορφωμάτων [του ασυνειδήτου] μέσα στα οποία η επιθυμία πραγματώνεται - με ή χωρίς συμβιβασμό, λογοκρισία ή μετάθεση - όσο και την κλινική των αδιεξόδων της, αλλά και των παραδόξων της. Θα προσέθετα ότι ακόμη και η εισαγωγή εννοιών τόσο κρίσιμων όσο η ενόρμηση - και συνεπακόλουθα, η απόλαυση ή η μεταβίβαση - και επομένως η αγάπη - δεν κατάφεραν να υποβιάσουν την κεντρική θέση που κατέχει η επιθυμία μέσα στην φροϋδική κλινική.

Εν γένει, ο Λακάν θα καθιερώσει ως αδιαπραγμάτευτη αυτή τη φροϋδική επιλογή της κλινικής της επιθυμίας, αντίθετα με όποιο συμπέρασμα θα μπορούσε να εξάγει κανείς από τις αναρίθμητες νέες θεωρίες και επεξεργασίες του πάνω στην απόλαυση και στο βορρόμειο κόμβο. Αρκεί εδώ να υπενθυμίσουμε ότι ο Λακάν, πριν καταλήξει στις τελευταίες του θεωρητικές συνεισφορές, είχε τοποθετήσει στο κέντρο της ψυχανάλυσης το πεδίο της γλώσσας και τη λειτουργία της ομιλίας. Από εκεί απορρέουν όχι μόνο οι νόμοι της γλώσσας (μεταφορά, μετωνυμία, διφορούμενο) και οι νόμοι της ομιλίας (διαμεσολάβηση, ασυμμετρία, αναγνώριση), αλλά επίσης όλες οι πολύτιμες θεωρητικοκλινικές κατασκευές με τις οποίες ανανέωσε την εμβέλεια των «κλινικών περιστατικών» του Φρόντ: τις τριάδες του Φαντασιακού — Συμβολικού - Πραγματικού, της ανάγκης — αιτήματος - επιθυμίας και της στέρησης — ματαιώσης - ευνουχισμού. Και ακόμη, γενικότερα την έλλειψη, την επιθυμία του Άλλου, το διχασμένο υποκείμενο, το αντικείμενο α ως «αίτιο της επιθυμίας». Ποιος δε θυμάται άλλωστε την καταπληκτική συρρίκνωση και απλοποίηση των φροϋδικών νευρώσεων μεταβίβασης, που επιχειρεί ο Λακάν μέσα από την κατηγορία της επιθυμίας: προφυλακτική επιθυμία (φοβία), ανικανοποίητη επιθυμία (υστερία), αδύνατη επιθυμία (ιδεοψυχαναγκασμός). Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε την εξερεύνησή του των «διαστροφικών διαδρομών της επιθυμίας»...

Για να εκτιμήσουμε επακριβώς την σημασία του τι είναι μια κλινική της επιθυμίας και για να μάθουμε τι της προσδίδει αξία, έχει νόημα να θυμηθούμε σε τι αυτή η κλινική εναντιώνεται σύμφωνα με τον Λακάν. Δεν είναι αντίθετη μιας «κλινικής υπό τη μεταβίβαση», ούτε μίας «κλινικής των Λόγων», αλλά είναι αντίθετη με μια κλινική της προσαρμογής στην πραγματικότητα ή στο πολιτιστικό πλαίσιο, δηλαδή στις κοινωνικές νόρμες, τις ίδιες για τις οποίες ο Λακάν έλεγε: «εάν υπάρχει μια εμπειρία που μας μαθαίνει πόσο αυτές (οι κοινωνικές νόρμες) είναι προβληματικές, πόσο πρέπει να τις θέσουμε υπό αμφισβήτηση, πόσο η

αξία τους τοποθετείται αλλού από την προσαρμοστική τους λειτουργία, αυτή είναι η εμπειρία της ψυχανάλυσης»³. Αυτό δεν είναι που, μέσα από καινοφανείς περίτεχνες διατυπώσεις, οι γνωστικοσυμπεριφοριστικές θεωρίες, οι οποίες τροφοδοτούν την σύγχρονη ψυχιατρική και ψυχολογική κλινική, τείνουν να αποκαταστήσουν; Συμπεραίνουμε από όσα προηγήθηκαν πως το θέμα μας του επόμενου ακαδημαϊκού έτους επιβάλλει μια επιστροφή στα κείμενα «Η διεύθυνση της θεραπείας και οι αρχές της εξουσίας της» και «Ανατροπή του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας» καθώς και στα τρία μεγάλα κλινικά σεμινάρια του Λακάν που προετοιμάζουν, πλαισιώνουν ή συνοδεύουν τα παραπάνω κείμενα: «*Η σχέση αντικειμένου*» (1956-1957), «*Τα μορφώματα του ασυνειδήτου*» (1957-1958) και «*Η επιθυμία και η ερμηνεία της*» (1958-1959).

Απόδοση από τα γαλλικά: Θώμη Μανωλοπούλου

Επιμέλεια μετάφρασης: Διονύσης Μπράτης

---

³ «*Η επιθυμία και η ερμηνεία της*», σελ.569 (στη γαλλική έκδοση)

ΕΤΗΣΙΑ
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

Ρητορική του υποκειμένου και κλινική της επιθυμίας

Εισηγητής: Στέλιος Μωριάτης

Η φετινή θεματική πέρα από το ενδιαφέρον το οποίο παρουσιάζει φαίνεται να συνδέεται άμεσα με το ερώτημα: *Τι είναι επιθυμία*; Είναι πλέον γνωστό ότι το εν λόγω ερώτημα απασχόλησε όχι μόνο τους συνδαιτυμόνες, στο Συμπόσιο του Πλάτωνα όπου ο καθένας καλείται να εκθέσει την προσωπική του θεώρηση σχετικά με το θέμα αλλά και τον ίδιο τον Σωκράτη, του οποίου το εγχείρημα συνδέθηκε με αυτό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιθυμητό, ανεξάρτητα αν πρόκειται για το λεγόμενο αγαθό, για το κάλος, για το δίκαιο, για το αληθινό και τα υπόλοιπα ερωτήματα της φιλοσοφίας.

Βέβαια, ο Σωκράτης ισχυρίζονταν ότι ήταν γνώστης μόνο στο θέμα του Έρωτα⁴, ωστόσο η ίδια η φιλοσοφία φαίνεται να επικαλείται την επιθυμία ως εκείνη που την τροφοδοτεί ακόμα και πριν λάβει το όνομά της: ο Αριστοτέλης, για παράδειγμα, αρχίζει *Τα μετά τα Φυσικά του, Τα μεταφυσικά του*, με την διατύπωση: « Όλοι οι άνθρωποι εκ φύσεως έχουν την επιθυμία για μάθηση. Πράγμα που το αποδεικνύει, η ευχαρίστηση που μας δίδουν οι αισθήσεις, γιατί βέβαια μας είναι αγαπητές, εκτός από την ωφελιμότητα και καθ' εαυτές, και περισσότερο απ' όλες οι οπτικές αισθήσεις...»⁵.

Με άλλα λόγια το ερώτημα της επιθυμίας και μάλιστα ανεξάρτητα από τις διαχρονικές δυσκολίες που εμφανίζει κατά την προσέγγισή του, δεν παύει να προσλαμβάνει κατά καιρούς διαφορετικές μορφές, όπως εκείνη της αγάπης, της δίψας, της περιέργειας, της απληστίας, της φιληδονίας, της ευχής, κ.λ.π, ή όπως έλεγε ο Πλάτωνας στην Πολιτεία του, αναφερόμενος στις ερωτικές και τις τυραννικές επιθυμίες⁶: « Πλάσε λοιπόν μια εικόνα θηρίου πολύμορφου και με πολλά κεφάλια»⁷.

Στην προκειμένη περίπτωση η επιθυμία αποδεικνύεται πολύμορφος ακόμα και στους Στωικούς, οι οποίοι σύμφωνα με τον Ανδρόνικο της Ρόδου, αναγνώριζαν περίπου είκοσι επτά ορισμούς.

Εν ολίγοις η άγνοιά μας ως προς το θέμα, επιβεβαιώνει ότι δεν είμαστε κύριοι της επιθυμίας αλλά μάλλον έρμαια της και σε αυτό οφείλεται η επαπειλούμενη αποτυχία ως προς την οποιαδήποτε απόπειρα ορισμού της.

Τι είναι όμως αυτό το οποίο οδηγεί κάποιον να επιχειρήσει να εξηγήσει την επιθυμία του αφού κατ' αυτόν τον τρόπο κινδυνεύει να την ακυρώσει; Το γεγονός ότι κάποιος αγαπάει μια γυναίκα ή έναν άνδρα δεν σημαίνει απαραίτητα ότι θα πρέπει να εξηγήσει και την επιθυμία η οποία διακινεί τα συναισθήματά μου. Το

⁴ Πλάτων, Λύσις § 204 c, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

⁵ Αριστοτέλης, Μετά τα φυσικά, βιβλίο Α, 980^α, σελ 23, Εκδ. Α. Γεωργιάδη.

⁶ Πλάτων, Πολιτεία, Τόμος 6, 587 c, σελ. 413, εκδ. Κάκτος.

⁷ Πλάτων, Πολιτεία, Τόμος 6, 588 c, σελ. 413, εκδ. Κάκτος.

ότι του αρέσει αυτός ο πίνακας ή ότι τον ενθουσιάζει η ζωή στην πόλη ή στην εξοχή δεν χρειάζεται να τύχει κάποιας ιδιαίτερης επεξήγησης.

Το να επιθυμεί κάποιος ελεύθερα, είθισται να θεωρείται αυτονόητο, όπως από την άλλη και το να αποτελεί κανείς μέρος μια κοινότητας όπου οι επιθυμίες καθορίζονται ή γίνονται αποδεκτές βάσει κάποιων μονοσήμαντων κριτηρίων τα οποία δεν θέτουν υπό αμφισβήτηση ούτε την ποιότητα των μελών της ούτε και την συνοχή της.

Το να φαντάζεσαι βέβαια ότι επιθυμείς κάποιον γι' αυτό που είναι για να ανακαλύψεις ότι τελικά τον επιθυμείς γι' αυτό που δεν είναι, εισάγει σίγουρα μια διαφορετική οπτική στο ερώτημα της σχέσης με την επιθυμία. Σε αυτή την περίπτωση, η απορία δεν εστιάζεται απλά και μόνο στο ερώτημα *τί είναι η επιθυμία* ούτε περιορίζεται σε εκείνα τα *μεταφυσικά* ερωτήματα τα οποία παραμένουν αενάως αναπάντητα. Η επιθυμία φαίνεται να συνδέεται μάλλον με την *«ανησυχία»* αλλά και με μια σειρά από ηθικές επιταγές, όπου παραμονεύουν οι αντινομίες του είδους *θα ήθελα ... αλλά δεν πρέπει*.

Βέβαια, το να είναι κανείς αυτάρκης παραμένει μια απραγματοποίητη ευχή στο βαθμό που φαίνεται να επιθυμεί μονίμως αυτό που δεν έχει, οπότε η εξερεύνηση της ίδιας της φύσης της επιθυμίας καταλήγει να μετατρέπεται σε απορία.

Έτσι ενώ στόχος της φιλοσοφίας φαίνεται να είναι η αναζήτηση της νηφαλιότητας αλλά και η αποφυγή της οποιασδήποτε αναταραχής, η σχέση με τις επιθυμίες αντίθετα εμπνέουν ανησυχία ακόμα και στον ίδιο τον φιλόσοφο. Κατά συνέπεια η σχέση με την επιθυμία εισάγει ένα είδος αντίφασης που ανατρέπει την αναζήτηση της αταραξίας ως φιλοσοφικό στόχο ή ως επιδίωξη.

Θα ήταν σίγουρα απλοϊκό το να θεωρήσει κάποιος ότι τον βασανίζουν τεράστια ηθικά θέματα ενώ στην πραγματικότητα κατακλύζεται από μια σειρά από επιθυμίες οι οποίες αναδεικνύουν το έλλειμμα του υποσκάπτοντας παράλληλα την επιδίωξη της οποιασδήποτε αυτάρκειας.

Εάν προστεθούν σύμφωνα με τον Άγιο Ιωάννη στα *παρακατιανά ελαπύματα*, εκείνα που ο Pascal μετονομάζει, σε *libido sentiendi*, *libido sciendi* και *libido dominandi*⁸, επιβεβαιώνονται οι τρεις δύσβατοι τρόποι οι οποίοι χαρακτηρίζουν την σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο. Τα υπόλοιπα, περιέργεια, φιλοδοξία, εγωισμός, λαγνεία, φιλοχρήματα εγκράτεια, επιθυμία εκδίκησης τα οποία ταλανίζουν το θυμικό του καθενός αλλά και τις προτεραιότητες των επιλογών του, επιβεβαιώνουν ότι το πραγματικό διακύβευμα της επιθυμίας του φαίνεται να είναι η ευδαιμονία, η οποία στοχεύει σε μια ιδανική διαχείριση της ύπαρξής του έτσι ώστε να αποφύγει την οποιαδήποτε κακοδαιμονία ή πόνο.

Ωστόσο το οξύμωρο όσον αφορά την επιθυμία, εντοπίζεται στο γεγονός ότι, για να είναι κανείς ήρεμος, θα πρέπει να απαλλαχθεί απ' όλες τις επιθυμίες. Θα ήταν ευχής έργο επομένως να κατοχυρώσει

---

⁸ Pascal, Pensées, σελ.458-545.

κανείς το ιδανικό της απάθειας ή της αταραξίας, το οποίο ευαγγελίζονταν ο Επίκτητος ή πολύ αργότερα ο Καντ στο κείμενο, *Ανθρωπολογία από πραγματολογική άποψη*; ⁹ Η Επικούρεια φιλοσοφία λόγου χάρη φαίνεται πιο μετριοπαθής όταν προωθεί όχι την κατάργηση όλων των επιθυμιών, αλλά μόνο των υπερφίαλων, όπως και οι Στωικοί των οποίων στόχος ήταν να αποφύγουν να συγχέουν τις επιθυμίες-πάθη (επιθυμία) που βασανίζουν τον άνθρωπο -τα οποία και θα πρέπει να ξεφορτωθεί- με την έλλογη θέληση (βούληση) που καθορίζει την πρακτική του. Εάν σύμφωνα με τον ορισμό των Στωικών, «*η θέληση είναι ό, τι επιθυμεί κανείς με το λογικό του*» και «*η επιθυμία είναι η γνώμη πάνω στο μελλοντικό αγαθό το οποίο ευχόμαστε αλλά που είναι ήδη παρόν στην εμβέλεια των δυνατοτήτων μας*», τότε η επιθυμία παραμένει συνυφασμένη με αυτό που λείπει ενισχύοντας το παράδοξο ανάμεσα στο αδύνατο και το εφικτό της αναζήτησής που εισάγει.

Η εν λόγω αναζήτηση εξάλλου αναδεικνύει και την ιδιαιτερότητα της σχέσης του καθενός με την επιθυμία. Όλοι οι διαφορετικοί τρόποι του επιθυμείν οι οποίοι συχνά παραμένουν δυσδιάκριτοι, καλύπτουν με το προσωνύμιο δαίμων μια σειρά παρενέργειες, της θέλησης, της φιλίας, της αγάπης, της φιληδονίας, της φιλομάθειας, της χίμαιρας, της όρεξης, της ασκητικής, της αταραξίας, της ανάγκης, της ανορεξίας, της βουλιμίας κ. λ. π.

Πριν όμως οδηγηθεί κάποιος σε αδιέξοδο όσον αφορά την φύση της επιθυμίας, για ποιο λόγο θα πρέπει να συνδεθεί η ευδαιμονία, με την απουσία της όποιας αναταραχής αλλά και την αρμονία της ψυχής ; Για ποιο λόγο θα πρέπει να συνδεθεί η αναζήτηση της γνώσης με τον εφησυχασμό και την ηρεμία ; Για ποιο λόγο, το θυμικό θα πρέπει να τείνει να πρεσβεύει το άβατο της απόλαυσης και η καταστολή την πεμπουσία της ηθικολογίας ; Πόσο μάλλον όταν η αναζήτηση της ευδαιμονίας δεν διασφαλίζεται με την απονέκρωση της επιθυμίας, ούτε οι αντιφάσεις του υποκειμένου καταργούνται με την ιατρική εξυγίανση της ψυχής. Με άλλα λόγια η επιθυμία είναι συνυφασμένη με το έλλειμμα το οποίο και την τροφοδοτεί.

Ο Ντεκάρτ το αποδίδει με τον καλύτερο τρόπο: «*Γιατί πώς θα ήταν δυνατόν να μπορώ να γνωρίσω ότι αμφιβάλω και ότι επιθυμώ, δηλαδή ότι μου λείπει κάποιο πράγμα, εάν δεν είχα μέσα μου καμία ιδέα ενός όντος πιο τέλειου από μένα, από την σύγκριση με το οποίο θα γνώριζα όλα τα ελαττώματα της φύσης μου;*» ¹⁰ Η επιθυμία ως έλλειμμα του είναι και η αμφιβολία ως έλλειμμα της γνώσης είναι γι' αυτόν το σημάδι της ύπαρξης του Θεού. Το έλλειμμα είναι έλλειμμα της τελειότητας της οποίας το κύριο όνομα αντιπροσωπεύεται από τον Θεό. Το ατελές του είναι εισάγει, κατά τον Jean Paul Sartre τη σχέση με το μηδέν, ο οποίος θεωρούσε ότι η συνείδηση εκμηδενίζεται με την μορφή της επιθυμίας¹¹. Η συνείδηση είναι ο τόπος όπου ο άνθρωπος

⁹ Ιμμανουέλ Καντ, *Ανθρωπολογία από πραγματολογική άποψη*, εκδ. Printa.

¹⁰ Ντεκάρτ, *Μεταφυσικοί στοχασμοί*, III.

¹¹ Ζαν Πολ Σαρτρ, *Το είναι και το μηδέν*, εκδ. Παπαζήση.

βιώνει αυτό που δεν έχει, αυτό που δεν είναι. Η επιθυμία του ως έλλειμμα αντιπροσωπεύει την απουσία του πράγματος στο οποίο και στοχεύει. Η σχέση πληρότητας/κενού συνάδει με την σχέση απουσίας/παρουσίας που ενεργοποιεί την επιθυμία. Το ερώτημα της επιθυμίας ως εκ τούτου θέτει την συνθήκη που υπαγορεύσει το ερώτημα του νοήματος και της ανάδυσης της υποκειμενικότητας.

Η συνεισφορά της φροϋδικής ανάγνωσης συνίσταται στο ότι επέστησε την προσοχή στον θεμελιακό δημιουργικό ρόλο της επιθυμίας: η σχέση του υποκειμένου με την επιθυμία δεν καθορίζεται τόσο από το αντικειμενικό έλλειμμα, όσο από την υποκειμενική του θεώρηση, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την παιδική του ηλικία και το πεπρωμένο των ενορμήσεων. Κάθε αποποίηση της ενόρμησης, τροφοδοτεί κατά τον Freud, την ηθική συνείδηση ενώ κάθε ανανέωσή της ενισχύει την αυστηρότητα του υπερεγώ. Όσο πιο δυνατή είναι η ενόρμηση τόσο πιο έντονη εμφανίζεται η επιθετικότητα ενάντια στην απαγόρευση της, καθώς η επιθυμία παραμένει αντίθετη προς την εξωτερική επιταγή, υποθάλποντας την εσωτερική σύγκρουση η οποία ανατρέπει κάθε απόπειρα συμφιλίωσης με το ιδανικό της εγκράτειας.

Εστιάζοντας την ανάλυσή του ο Freud στην κρίση του πολιτισμού, μας προσκαλεί να υιοθετήσουμε μια πιο μετριοπαθή στάση όσον αφορά την σχέση μεταξύ ορθού λόγου και επιθυμίας. Στο βαθμό που η ατομική ελευθερία δεν συνάδει με τα πολιτισμικά κεκτημένα της ανθρωπότητας, η συμφιλίωση ανάμεσα στις κοινωνικές απαιτήσεις και τις ατομικές διεκδικήσεις παραμένει ανεκπλήρωτη. Έτσι εάν ο πολιτισμός αντιτίθεται στην βαρβαρότητα οι κανόνες και η γέννηση του δικαίου οριοθετούν την ατομική ελευθερία.

Η ρήση του Λακάν ότι *«η επιθυμία είναι η μετωνυμία του όντος»*, εισάγει στην ψυχανάλυση την δομική και την γλωσσική διάσταση της σχέσης με την επιθυμία. Εάν το *«ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα»*, η ψυχική κατάσταση δεν συνδέεται μόνο με την λογοκρισία ή την απώθηση των ενορμήσεων, αλλά με τον ίδιο τον διχασμό που εισάγει η επιθυμία στο είναι του υποκειμένου ως *«σημαίνουσα αλυσίδα»*.

Στο κείμενο *«Η διεύθυνση της θεραπείας»*,¹² ο Λακάν αρθρώνει την δομή της επιθυμίας σε συνάρτηση με το *« αίτημα »* και την *«ανάγκη»*: *« Η επιθυμία παράγεται πέρα από το αίτημα, από αυτό το οποίο αρθρώνοντας τη ζωή του υποκειμένου στις συνθήκες της, εξανθρωπίζει την ανάγκη, αλλά επίσης σε ό, τι εμβαθύνεται στο πέραν της, σε αυτό το ως άνευ όρων αίτημα για παρουσία και απουσία, που ανακαλεί το έλλειμμα του είναι κάτω από τις τρεις μορφές του τίποτα το οποίο αποτελεί και την βάση του αιτήματος της αγάπης, του μίσους το οποίο φτάνει μέχρι την άρνηση του είναι του άλλου και στο ανείπωτο που αγνοείται κατά την επίκλησή του »*¹³. Με άλλα λόγια η επιθυμία δεν προέρχεται από την ανάγκη (αντικειμενικό έλλειμμα) ή το αίτημα (γλωσσική έκφραση) αλλά τοποθετείται μεταξύ των δύο. Ζητώντας από τον Άλλο να αναπληρώσει αυτό που δεν έχει, το υποκείμενο αποκτά την εμπειρία του ελλείμματός του καθώς δεν

¹² Jacques Lacan, «La direction de la cure et les principes de son pouvoir», in *Écrits*, σελ. 627-630.

¹³ Το ίδιο, σελ 628.

διεκδικεί το αντικείμενο αλλά την αγάπη (δηλαδή να αναπληρώσει την ανάγκη χωρίς να αλλοτριωθεί πλήρως από τον Άλλο). «Το δράμα του υποκειμένου στη σχέση με το ρήμα, είναι ότι δοκιμάζεται στο έλλειμμα του είναι του»¹⁴. Επομένως είναι η επιθυμία που επιτρέπει το αίτημα και όχι η ανάγκη η οποία οδηγεί στην αναγκαιότητα του Άλλου ως άλλου υποκειμένου. Υπό αυτή την έννοια το αίτημα απευθύνεται στον Άλλο και σε αυτό που δεν έχει, εν ολίγοις στην ίδια του την επιθυμία με αποτέλεσμα το δώρο της αγάπης να αποδεικνύεται για το παιδί ένα επικίνδυνο δέλεαρ, καθώς παραμένει εμφανώς κάτω από την επίδραση της ανάγκης αυτής της «αγάπης».

Ο Λακάν διαμορφώνει την προβληματική του μέσα από το έργο του Freud, την ανακάλυψη της επιθυμίας μέσα από το όνειρο και την ενόρμηση του θανάτου, μέσα από τον Hegel και την ανάγνωσή του από τον Κοζένε, ο οποίος διακρίνει σε κάθε επιθυμία την διαλεκτική της πάλης για αναγνώριση και, τέλος, την δομική γλωσσολογία που αναδεικνύει την λειτουργία του σημαίνοντος ως κενή θέση στο σύστημα της διαφοράς της αλυσίδας των σημαινόντων. Όσον αφορά την κλινική της επιθυμίας, η λειτουργία του σημαίνοντος ως τέτοια, όπως το εντόπισε και ο Φρόυντ, παραμένει το κλειδί που ανοίγει την προοπτική του τέλους μιας ανάλυσης ενώ καμία τεχνική, πέρα από το ερώτημα της ίδιας της επιθυμίας του αναλυτή, δεν δύναται να συμβάλλει αποτελεσματικά σε αυτή την κατεύθυνση.

Ημερομηνίες: 15 & 22 Οκτωβρίου 2022 • 5 & 19 Νοεμβρίου 2022 • 3 & 17 Δεκεμβρίου 2022 • 14 & 28 Ιανουαρίου 2023 • 4 & 18 Φεβρουαρίου 2023 • 4 & 18 Μαρτίου 2023 • 1 & 29 Απριλίου 2023 • 13 & 27 Μαΐου 2023 • 17 & 24 Ιουνίου 2023

Βιβλιογραφία:

- Αριστοτέλης, Μετά τα φυσικά, βιβλίο Α, 980α, σελ 23, Εκδ. Α. Γεωργιάδη.
- Ησίοδος, Θεογονία, εκδ. Παρασκήνιο.
- Πλάτων, Συμπόσιο ή Περί Έρωτος, εκδ. Κάκτος.
- Πλάτων, Πολιτεία, εκδ. Πόλις, μεταφρ. Σκουτερόπουλος.
- Hume David, Πραγματεία πάνω στην ανθρώπινη φύση, εκδ. Ρώμη.
- Καντ Ιμμανουέλ, Κριτική του πρακτικού λόγου, εκδ. Εστία.
- Χέγκελ, Φαινομενολογία του Πνεύματος, εκδ. Δωδώνη.
- Freud Sigmund, Ο πολιτισμός, πηγή δυστυχίας, εκδ. Νίκας.

---

¹⁴ Jacques Lacan, in Écrits, σελ 655.

- Freud Sigmud, Η Ερμηνεία των ονείρων, εκδ. Πλέθρον.
- Freud Sigmud, Πέντε ιστορικά ασθενείας, εκδ. Επίκουρος
- Ζακ Λακάν, Σεμινάριο τέταρτο, Η σχέση αντικειμένου, εκδ. Ψυχογιός.
- Lacan Jacques, Séminaire VI, Le désir et son interprétation, εκδ. Seuil.
- Lacan Jacques, Séminaire VII, L'éthique de la psychanalyse (1959-1960), Le Seuil, 1986.
- Lacan Jacques, Séminaire, livre VIII, Le transfert, (1960-61).
- Lacan Jacques, Écrits.
- Jacques Lacan, Subversion du sujet et dialectique du désir, in Ecrits.
- Jacques Lacan, La direction de la cure, in Ecrits.
- Jacques Lacan, kant avec Sade, in Écrits.
- Baas B, Le désir pur ; Louvain, Peeters, 1992.
- Dolto F, Au jeu du désir, Points-Seuil, 1981.
- Klein M. Envie et gratitude, Gallimard, 1968.
- Winnicott D, La nature humaine, Gallimard, 1990.

Κλινικές δομές και διαλεκτική της επιθυμίας

Εισηγήτρια: Θώμη Μανωλοπούλου

Η επιθυμία βρίσκεται στο επίκεντρο της ψυχανάλυσης.

Το αίτημα του υποκειμένου δεν μπορεί ποτέ να ικανοποιηθεί απόλυτα, και το περιθώριο αυτού του ανικανοποίητου είναι αυτό που ορίζει ο Λακάν ως επιθυμία. Η επιθυμία λοιπόν πηγάζει από τον Άλλον στον οποίο απευθύνεται το αίτημα. Από αυτό προκύπτει ότι η επιθυμία είναι η επιθυμία του Άλλου. Άρα, εάν πράγματι η επιθυμία είναι το υπόλοιπο που απομένει αν αφαιρέσουμε από το αίτημα τη βιολογική ανάγκη, σε τι συνίσταται η ερμηνεία της από τον ψυχαναλυτή; Ποια είναι η σχέση της επιθυμίας με τη φαντασίωση; Πώς ικανοποιείται μέσα στο όνειρο; Και τέλος, πώς διαμορφώνεται η διαλεκτική της επιθυμίας ανάλογα με την κλινική δομή, ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση και/ή υστερία;

Ημερομηνίες: 15 Οκτωβρίου 2022 • 12 Νοεμβρίου 2022 • 3 Δεκεμβρίου 2022 • 14 Ιανουαρίου 2023 • 4 Φεβρουαρίου 2023 • 4 Μαρτίου 2023 • 1 Απριλίου 2023 • 13 Μαΐου 2023 • 17 Ιουνίου 2023

Βιβλιογραφία:

FREUD, Sigmund

- Αναστολή, σύμπτωμα και άγχος, Μεταίχμιο 2018.
- Για τη δυναμική της μεταβίβασης, παρατηρήσεις για τον έρωτα μεταβίβασης, Πλέθρον, 2010.
- Για την εισαγωγή της θεραπείας, ανάμνηση, επανάληψη, επεξεργασία, Πλέθρον, 2010.
- Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό, Πλέθρον, 2013.
- Η Ερμηνεία των ονείρων, Πλέθρον, 2018.
- *Η παιδική γενετήσια οργάνωση*, Στο: Περιοδικό *Fort – Da*, τεύχος Α', μετάφραση Β. Σκολιδης, σ. 9-12, Εκδόσεις Ψυχογίος, Αθήνα, 2011.
- Η πολιτισμική σεξουαλική ηθική και η σύγχρονη νευρικήτητα, *Opportuna*, 2013.
- Η τεχνική της ψυχανάλυσης, Επίκουρος 1985.
- Κατασκευές στην ψυχανάλυση, στο *Εκ των υστέρων*, τεύχος 1, Εξάντας 1997.
- Μαθήματα ψυχικής ανατομίας, Ροές, 2004.

- Μελέτες για την υστερία (σε συν. με τον J. Breuer), μετάφραση Λ. Αναγνώστου, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 2002.
- Μια σύνοψη της ψυχανάλυσης, Πλέθρον, 2017.
- Ναρκισσισμός, Μαζοχισμός, Φετιχισμός, μετάφραση Λ. Αναγνώστου, Εκδόσεις Επίκουρος, 1991.
- Πέντε ιστορικά ασθενείας, Επίκουρος 2014.
- Πέραν της αρχής της ηδονής, Επίκουρος, 2001.
- Πρακτική ψυχανάλυση, Επίκουρος, 1975.
- Σχετικά με την ψυχογένεση μιας περίπτωσης γυναικείας ομοφυλοφιλίας, Στο: Περιοδικό *Εκ των υστέρων*, τεύχος 10, μετάφραση Τ. Δασκαρόλη, σ. 9-33, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 2003.
- Το Εγώ και το Αυτό, Πλέθρον, 2008.
- Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο, Πλέθρον, 2009.
- Το οικογενειακό μυθιστόρημα των νευρωτικών, Orportuna, 2014.
- Τρεις μελέτες για την θεωρία της σεξουαλικότητας, Εκδόσεις Πλέθρον, μετάφραση Β. Πατσογιάννη, Αθήνα, 2014.
- Χτυπούν ένα παιδί, Orportuna, 2016.
- Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής, Πλέθρον 2016.

LACAN, Jacques

- Γραπτά

- Η κατεύθυνση της θεραπείας και οι αρχές της εξουσίας της, Εσωτερική Έκδοση της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.
- Περί ενός προκαταρκτικού ερωτήματος σε κάθε πιθανή θεραπευτική αγωγή της ψύχωσης, μετάφραση Α. Πόρου, Δ. Βάγιας, Χ. Ιωακειμίδης, Εσωτερική Έκδοση της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.
- Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας και της γλώσσας στην ψυχανάλυση, Εκκρεμές, 2005.
- Η σημασία του φαλλού, μετάφραση Κ. Κουκουλάκη, Ν. Ζορμπάς, Εσωτερική Έκδοση της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.

- Κατευθυντήριες γραμμές ενόψει ενός συνεδρίου για τη γυναικεία σεξουαλικότητα, μετάφραση Κ. Κουκουλάκη, Ν. Ζορμπάς, Εσωτερική Έκδοση της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.
- Το στάδιο του καθρέφτη, Εσωτερική Έκδοση της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου. Η επιθετικότητα στην ψυχανάλυση, Έκδοση της EPFCL.
- Το σεμινάριο για το «κλεμμένο γράμμα», Πατάκης, 2010.

Το Σεμινάριο

- Βιβλίο XI, Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, μετάφραση Α. Σκαρπαλέζου, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 1982.
- Βιβλίο VIII, Η μεταβίβαση, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα, 2019.
- Βιβλίο XVII, Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης, Εκδόσεις Ψυχογίος, Αθήνα, 2015.
- Βιβλίο XX, Encore, Ακόμη, μετάφραση Β. Σκολίδης, Εκδόσεις Ψυχογίος, Αθήνα, 2013.

Άλλα κείμενα

- Ο ατομικός μύθος του νευρωτικού, Εκκρεμές, 2015.
- Η οικογένεια, Καστανιώτης, 1987.

Κείμενα άλλων συγγραφέων

- Silvestre Michel, Η λακανική δομή της ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης, Ίνδικτος, 2011.

Βιβλιογραφία στην Αγγλική γλώσσα

- Lacan, J. *The Seminar of Jacques Lacan, Book VI: The desire and its Interpretation*, (διαθέσιμο στο bookdepository.com).
- Lacan, J. *The Seminar of Jacques Lacan, Book VII: The Ethics of Psychoanalysis*, Routledge, 2004 (διαθέσιμο στο <http://www.lacanireland.com>).
- Deutsch, H. *The Psychoanalysis of Sexual Functions of Women*, Taylor & Francis Ltd., 1991 (διαθέσιμο στο bookdepository.com).
- Sharpe, E. F. *Dream Analysis*, Taylor & Francis Ltd., 1995 (διαθέσιμο στο bookdepository.com).
- Dunker, C. *The Constitution of the Psychoanalytic Clinic*, Routledge, 2018.
- Quinet, A. *Lacan's Clinical Technique*, Routledge, 2017 (διαθέσιμο στο bookdepository.com).
- Jazani, B. *Lacanian Psychoanalysis from Clinic to Culture*, Routledge, 2020 (διαθέσιμο στο bookdepository.com).

Βιβλιογραφία στη γαλλική γλώσσα

LACAN, Jacques

- Subversion du sujet et dialectique du *désir* dans l'inconscient freudien, *Écrits*, Paris, Seuil, 1966.
- Le Séminaire, livre V, Les formations de l'inconscient (1957-1958), Paris, Seuil, 1998.
- Le Séminaire, livre VI, Le désir et son interprétation, (1958-1959), Paris, Martinière, 2013.
- Le Séminaire, livre VII, L'éthique de la psychanalyse, (1959-1960), Paris, Seuil, 1986.
- Le Séminaire, livre VIII, Le transfert, (1960-1961), Paris, Seuil, 2001.
- Le Séminaire, livre X, L'angoisse, (1962-1963), Paris, Seuil, 2004.
- Le Séminaire, livre XIV, La logique du fantasme, (1966-1967).

Κείμενα άλλων συγγραφέων

- Le désir et son interprétation, Compte rendu de J.-B. Pontalis, agréé par le Dr Lacan, *Bulletin de psychologie* 2011/6 (Numéro 516), pages 541 à 557.
- Fondation du Champ Freudien, Hystérie et obsession : Les structures cliniques et la direction de la cure. *Rapports de la Rencontre internationale, 1986 du Champ Freudien*, Paris.
- Fondation du Champ Freudien, Traits de perversion dans les structures cliniques. Volume préparatoire à la Vie Rencontre Internationale du Champ Freudien à Paris, Paris, Navarin, 1990.
- Bousseyroux Michel, Lacan le Borroméen, *Point hors lignes*, érès, 2014.
- JJ Gorog, Vous avez dit pervers? Pour en finir avec les malentendus, ed Hermann, 2021.
- JJ Gorog, L'acte du psychanalyste, Hermann, 2013.
- Colette Soler, L'inconscient réinventé, Puf, 2009.

ΘΕΣΜΙΚΕΣ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Σεμινάριο του Λακανικού Πεδίου, του Φόρουμ της Αθήνας
Ανατροπή του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας

Εισηγητές: Μέλη του Φόρουμ της Αθήνας & Προσκεκλημένοι Ομιλητές
Συντονισμός: Ευαγγελία Κομματά • Νίκος Μαυράκης • Άννα Καραμήτσου

Η ανατροπή του υποκειμένου και η διαλεκτική της επιθυμίας στο φροϋδικό ασυνείδητο

Το κείμενο αυτό, όπως ο ίδιος ο Λακάν το δηλώνει, παρουσιάζεται για πρώτη φορά το 1960 στο Συνέδριο του Royaumont, το οποίο οργανώθηκε από τον Ζαν Βαλ υπό τον τίτλο: *Η διαλεκτική*.

Η κοινοποίηση αυτή αποτελεί σταθμό στην διδασκαλία του Λακάν, κατ' αρχάς διότι προετοιμάζει εκείνη που ακολουθεί σε σχέση με το ασυνείδητο, στο συνέδριο του Bonneval, και εν συνεχεία διότι επιχειρεί να μορφοποιήσει το γράφημα της επιθυμίας, τοπολογικό σχήμα που έτυχε επεξεργασίας ήδη από το Σεμινάριο του 1957 πάνω στα Μορφώματα του ασυνειδήτου.

«Ο ευνουχισμός θέλει να πει ότι την απόλαυση θα πρέπει κανείς να την αποποιηθεί για να μπορέσει αυτή να αρθεί στην ανεστραμμένη κλίμακα του Νόμου της επιθυμίας». Αν η πρόταση αυτή αποτελεί τον επίλογο του εν λόγω κειμένου, θέτοντας στο επίκεντρο της προβληματικής του την σχέση ανάμεσα στον ευνουχισμό και την επιθυμία, οι όροι οι οποίοι συγκροτούν τον τίτλο όπως *ανατροπή, υποκείμενο, διαλεκτική και φροϋδικό ασυνείδητο* παρέχουν το πλαίσιο εντός του οποίου, η προβληματική αυτή ξεδιπλώνεται.

Πιο συγκεκριμένα, «[...] η εντελώς διδακτική αναφορά στον Χέγκελ η οποία επιτρέπει να εισακουσθεί με στόχο την κατάρτιση, που είναι η δική μας, το περί του υποκειμένου ερώτημα, έτσι όπως η ψυχανάλυση το ανατρέπει πέρα έως πέρα» εισάγει αυτομάτως όχι μόνο την έννοια του υποκειμένου, αλλά και την εκ μέρους της ψυχανάλυσης ανατροπή του.

Επομένως αν ο Λακάν αρχικά στηρίχτηκε στην διαλεκτική της αναγνώρισης την οποία αναζήτησε στην *Φαινομενολογία του Πνεύματος* του Χέγκελ για να επεξεργαστεί την έννοια του υποκειμένου, αυτή την φορά την επικαλείται εκ νέου για να μιλήσει για την ανατροπή του υποκειμένου. Και βέβαια όχι μόνο σε σχέση με αυτήν της αναγνώρισης αλλά και της επιθυμίας.

Το ερώτημα το οποίο διαμορφώνεται, κατά συνέπεια, είναι το ακόλουθο: περί τίνος πρόκειται όταν μιλάμε για την ανατροπή του υποκειμένου έτσι όπως αυτή εισάγεται από την διαλεκτική της επιθυμίας η οποία καθορίζεται από τον ευνουχισμό;

Ημερομηνίες: 22 Οκτωβρίου 2022 • 19 Νοεμβρίου 2022 • 28 Ιανουαρίου 2023 • 18 Φεβρουαρίου 2023 • 29 Απριλίου 2023 • 10 Ιουνίου 2023

Βιβλιογραφία:

- Hegel, GWF. *Φαινομενολογία του νου*, μτφ. Γ. Φαράκλας, Εστία 2007.
- Ζακ Λακάν, Ανατροπή του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας, Γραπτά, σελ. 793-827, Edition Seuil.

Κλινικές Παρουσιάσεις

Εισηγητές: Μέλη του Φόρουμ της Αθήνας

Συντονισμός: Γιώργος Γιακουμάκης

Οι κλινικές παρουσιάσεις — συνδεδεμένες πάντοτε με την ετήσια θεματική των Κλινικών Κολλεγίων της IF-EPFCL — συνιστούν μια από τις σημαντικότερες δραστηριότητες του Φόρουμ της Αθήνας. Είναι ο χώρος όπου αναδεικνύεται, *par excellence*, η σύνδεση της θεωρίας με την κλινική πρακτική, εκεί όπου όλα τα μέλη του Φόρουμ έχουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν και να μοιραστούν την αναλυτική εμπειρία τους.

Ανεξαρτήτως της εκάστοτε θεματικής, η λογική της επεξεργασίας των κλινικών περιπτώσεων που παρουσιάζονται περιστρέφεται γύρω από δυο κεντρικούς άξονες: αφενός, επικεντρώνεται στα κλινικά δεδομένα εκείνα που μπορούν να επιτρέψουν μια διαφοροδιαγνωστική της δομής του υποκειμένου και, αφετέρου, εστιάζει στα ερωτήματα που σχετίζονται με τη διεύθυνση της θεραπείας.

Ημερομηνίες: 5 Νοεμβρίου 2022 • 17 Δεκεμβρίου 2022 • 18 Μαρτίου 2023 • 27 Μαΐου 2023 • 10 Ιουνίου 2023

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΛΙΝΙΚΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΝ

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ
ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΛΙΝΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΝ

ΟΡΓΑΝΟΓΡΑΜΜΑ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σεμινάριο του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων
Η κλινική της επιθυμίας

Εισηγητές: Επιτροπή Κλινικών Εκπαιδεύσεων, Μέλη του Φόρουμ της Αθήνας & Προσκεκλημένοι Ομιλητές
Συντονισμός: Επιτροπή Κλινικών Εκπαιδεύσεων

Το Σεμινάριο του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων αποτελεί τη συνέχεια του «Εργαστηρίου» που λειτούργησε την προηγούμενη ακαδημαϊκή χρονιά. Ακολουθεί την θεματική των Κλινικών Κολεγίων και είναι δομημένο ώστε να προσφέρει «εισαγωγικές» διαλέξεις σε επιμέρους ενότητες της κεντρικής θεματικής, σε διάλογο με τα υπόλοιπα σεμινάρια του ΠΚΕ. Έχοντας σαφή κλινικό προσανατολισμό, απευθύνεται αποκλειστικά στους εγγεγραμμένους στο ΠΚΕ, ενώ εντός του πλαισίου του περιλαμβάνονται και οι Ημερίδες του ΠΚΕ.

Ακολουθεί το αναλυτικό πρόγραμμα:

Σεμινάριο του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ • ΩΡΑ	ΘΕΜΑ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
16 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2022 • 11:00 – 13:00	Εισαγωγικά: Η έννοια της επιθυμίας στον Freud	Freud, S. Η ερμηνεία των ονείρων, κεφ. 7, ενότητα 3 «Η εκπλήρωση επιθυμιών» Freud, S. Διατυπώσεις για τις δυο αρχές ψυχικής λειτουργίας
20 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2022 • 11:00 – 13:00	Εισαγωγικά: Η έννοια της επιθυμίας στον Lacan	Lacan, J. Σεμινάριο XI, Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, κεφ. ΙΒ & ΙΓ Lacan, J. Η σημασία του Φαλλού
4 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2022 • 11:00 – 13:00	Κλινική διαφοροδιαγνωστική	Freud, S. Κείμενα για την παράνοια και τις ψυχώσεις, ειδικότερα τα κείμενα: «Νεύρωση και ψύχωση» & «Η απώλεια της πραγματικότητας στη νεύρωση και την ψύχωση» Lacan, J. Σεμινάριο III, Οι ψυχώσεις, ενότητα: «Θεματολογία και δομή του ψυχωτικού φαινομένου»
15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2023 • 11:00 – 13:00	Κλινικές δομές & επιθυμία (I): Η υστερική νεύρωση	Freud, S. Ντόρα Lacan, J. Σεμινάριο III, Οι ψυχώσεις, από την ενότητα: «Για το σημαίνον και το σημαϊνόμενο» τα κεφ. ΙΒ & ΙΓ Lacan, J. Σεμινάριο IV, Η σχέση αντικειμένου, κεφ. Η «Η Ντόρα και η νεαρή ομοφυλόφιλη» Lacan, J. Σεμινάριο XVII, Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης, κεφ. ΣΤ & Η
5 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2023 • 11:00 – 13:00	Κλινικές δομές & επιθυμία (II): Η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση	Freud, S. Ο άνθρωπος με τα ποντίκια Lacan, J. Ο ατομικός μύθος του νευρωτικού Silvestre, M. Η λακανική δομή της ιδεοψυχαναγκαστικής νεύρωσης
5 ΜΑΡΤΙΟΥ 2023 • 11:00 – 13:00	Κλινικές δομές & επιθυμία (III): Η φοβία	Freud, S. Ο μικρός Χανς Lacan, J. Σεμινάριο IV, Η σχέση αντικειμένου, ενότητα «Η δομή των μύθων στην κλινική περιγραφή της φοβίας του μικρού Χανς»
2 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2023 • 11:00 – 13:00	Η φροϋδική και η λακανική ερμηνεία στον Άμλετ	Freud, S. Η ερμηνεία των ονείρων Lacan, J. Desire and the Interpretation of Desire in Hamlet Starobinski, J. Άμλετ και Φρόντ Muller, JP. Ψύχωση και πένθος στον Άμλετ του Λακάν
14 ΜΑΙΟΥ 2023 • 11:00 – 13:00	Η ερωτική επιθυμία	Goethe, JW. Τα πάθη του νεαρού Βέρθερου Barthes, R. Αποσπάσματα του ερωτικού λόγου
3η ΗΜΕΡΙΔΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΛΙΝΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΝ		
ΣΑΒΒΑΤΟ 20 ΜΑΙΟΥ 2023		
18 ΙΟΥΝΙΟΥ 2023 • 11:00 – 13:00	Η επιθυμία του αναλυτή	Lacan, J. Book VII, The ethics of psychoanalysis Guyomard, P. Η απόλαυση του τραγικού

Ε Π Ι Τ Ρ Ο Π Η Κ Λ Ι Ν Ι Κ Ω Ν Ε Κ Π Α Ι Δ Ε Υ Σ Ε Ω Ν (Ε Κ Ε)

Τριμελές όργανο, επιφορτισμένο με την ευθύνη της διαμόρφωσης του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων (ΠΚΕ), το οποίο εισάγει στη ΓΣ του Φόρουμ της Αθήνας για την τελική έγκριση. Εποπτεύει την διεξαγωγή του προγράμματος, ενώ τα μέλη της αναλαμβάνουν το ρόλο εκπαιδευτικού συμβούλου για καθένα από τους εκπαιδευόμενους. Είναι αρμόδια για την τελική έγκριση εγγραφής στο πρόγραμμα σπουδών των υποψήφιων εκπαιδευόμενων. Η θητεία της είναι διετής και ορίζεται κατόπιν εκλογών. Της ΕΚΕ προεδρεύει ο Γενικός Συντονιστής του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων.

Ε Ι Σ Η Γ Η Τ Ε Σ

Μέλη του Φόρουμ της Αθήνας, της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου και προσκεκλημένοι εισηγητές από το εξωτερικό (μέλη της IF-EPFCL).

Ε Κ Π Α Ι Δ Ε Υ Ο Μ Ε Ν Ο Ι

Επαγγελματίες υγείας (ψυχίατροι, ψυχολόγοι, νοσηλευτές, κοινωνικοί λειτουργοί, λογοθεραπευτές, ιατροί άλλων ειδικοτήτων, κ.α.), επιστήμονες του πεδίου των ανθρωπιστικών σπουδών, εκπαιδευτικοί και φοιτητές αντίστοιχων σχολών. Κατ' εξαίρεση, γίνονται δεκτοί υποψήφιοι άλλων επιστημονικών πεδίων ή επαγγελματικών κλάδων, οι οποίοι θα πρέπει, ωστόσο, να έχουν τεκμηριωμένη σχέση με το αντικείμενο της ψυχανάλυσης (π.χ. αναλυόμενοι). Για κάθε εκπαιδευόμενο ορίζεται ένας σύμβουλος – επιβλέπων, μέλος της Επιτροπής Κλινικών Εκπαιδεύσεων, με απόφαση του Προέδρου της ΕΚΕ.

Δ Ι Α Ρ Κ Ε Ι Α Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Ο Σ – Π Ι Σ Τ Ο Π Ο Ι Η Σ Η

Το Πρόγραμμα Κλινικών Εκπαιδεύσεων (ΠΚΕ) διαμορφώνεται στη βάση ετήσιων θεματικών ενοτήτων. Για την παροχή πιστοποίησης απαιτείται η συστηματική παρακολούθηση του προγράμματος, τουλάχιστον για 3 συνεχή έτη, την οποία αποκλειστικά αρμόδια να βεβαιώσει είναι η Επιτροπή Κλινικών Εκπαιδεύσεων. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου ένας εκπαιδευόμενος να αιτηθεί την είσοδό του, ως τακτικό μέλος του Φόρουμ της Αθήνας, θα πρέπει να έχει ολοκληρώσει έναν τριετή κύκλο σπουδών.

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α Σ Π Ο Υ Δ Ω Ν

Υποχρεωτική παρακολούθηση:

- Σεμινάριο του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων με θεματική την εκάστοτε ετήσια θεματική των Κλινικών Κολλεγίων της IF-EPFCL (*).
- Το Σεμινάριο του Φόρουμ της Αθήνας.
- Κλινικές Παρουσιάσεις.
- Ειδικά Σεμινάρια ετήσιας διάρκειας, ανά δεκαπενθήμερο ή μηνιαία, με θεματική άμεσα συνδεδεμένη με εκείνη των Κλινικών Κολλεγίων της IF-EPFCL και του Σεμιναρίου του ΠΚΕ.

Υποχρεωτική συμμετοχή:

- Σε ένα, τουλάχιστον, Καρτέλ.
- Στις Ημερίδες του ΠΚΕ με παρουσίαση μιας, τουλάχιστον, εργασίας κατ' έτος.

(*) Το Σεμινάριο του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων είναι «κλειστό» και απευθύνεται αποκλειστικά στους εγγεγραμμένους του Προγράμματος Κλινικών Εκπαιδεύσεων.

Το

Πρόγραμμα Κλινικών Εκπαιδεύσεων

του Φόρουμ της Αθήνας
της Διεθνούς των Φόρουμ
της Σχολής Ψυχανάλυσης των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου
(IF-EPFCL)

διεξάγεται στην έδρα του

Αγίας Φιλοθέης 17, Πλάκα, Αθήνα

website:

www.champlacanienathenes.net

email:

info@champlacanienathenes.net